

УДК 351.84:364.4-053.2

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-99-6-164-172>

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК ЛАНКА ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ДЕРЖАВНИМИ УСТАНОВАМИ І ДИТИНОЮ-СИРОТОЮ

А. І. Слабковська

ORCID 0000-0003-4483-0623

У статті узагальнено діяльність соціального працівника. Розглянуто діяльність соціального педагога як ланку зв'язку між державними установами і дитиною-сиротою. Метою статті є обґрунтувати роль соціального працівника у взаємодії усиновленої дитини і державних установ. Виокремимо, що головною метою діяльності соціального педагога є активізація та інтеграція соціально-культурних, соціально-педагогічних функцій і впливів суспільства на соціалізацію дітей-сиріт. Описано важливий фактор взаємодії дитини-сироти і державних установ – соціальна адаптація. Репрезентовано соціальну адаптацію як успішне засвоєння дитиною всіх соціальних ролей в системі суспільних відносин. Обґрунтовано, що до основних принципів роботи соціального-працівника з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії віднесено принципи, такі як: пріоритет інтересів і потреб усиновленої дитини; безперервність супроводу, який повинен надаватися державними установами; мультидисциплінарність. Наголошено на методичній роботі соціального працівника, що передбачає діяльність фахівця у різносторонніх напрямленнях, таких як: діагностичному, прогностичному, комунікативному, педагогічному, психотерапевтичному, соціально-профілактичному та реабілітаційному. Необхідність методичної роботи пояснюється діяльністю соціального працівника, яка передбачає координування позитивних впливів державних установ і соціального працівника з метою надання комплексної професійної допомоги дітям-сиротам у їхньому особистісному розвитку і успішній самореалізації в процесі соціалізації. Зроблено висновок про те, що соціальний працівник є ланкою зв'язку між державними установами і дитиною-сиротою, що покликана сприяти ефективному захисту прав та інтересів усиновлених дітей і гарантувати професійний підхід до процесу усиновлення дітей, позбавлених батьківського піклування. Якісна професійна діяльність соціального працівника повинна передбачати прозору систему гарантій ефективної адаптації і соціалізації дітей-сиріт.

Ключові слова: дитина-сирота, діагностичне направлення, діяльність соціального працівника, соціальна адаптація, прогностичне направлення, комунікативне направлення, педагогічне направлення, психотерапевтичне направлення, соціально-профілактичне направлення, реабілітаційне направлення.

Актуальність дослідження. Ініціювання в Україні розбудови сімейних форм усиновлення породжує необхідність для реалізації права дитини, яка залишилася без біологічних батьків з будь якої причини, на проживання в сім'ї усиновителів. Даний факт потребує вивчення діючих форм сімейного влаштування дітей (приймна сім'я, усиновлення/удочеріння, опіка/піклування) та розрізнення їх між собою.

На жаль, сьогодні кількість сімей, у яких проживають біологічно нерідні діти, є значною соціальною групою населення, яку не можна ігнорувати (Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2002 року, 2003). Сучасний аналіз наукової літератури і статистичних даних свідчать про відсутність аналізу різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та особливостей консультативної та психотерапевтичної роботи з названими категоріями сімей.

Діяльність соціального працівника у міжвідомчій взаємодії між державою і дитиною-сиротою розпочинається з дослідження специфіки контингенту різних установ для виховання дітей-сиріт та соціальних, педагогічних, психологічних умов взаємодії роботи державних закладів освіти і виховання (інтернат) і різноманітними особливостями вихованців, зокрема, поведінковими, які пов'язані із явищем депривації.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури стосовно соціально-психологічних проблем осіб-сиріт та молоді, позбавленої батьківського піклування, дає можливість констатувати те, що дана проблематика порушувалася у наукових колах досить часто. Цю проблему розглядали М. Аралова, Л. Аргюшкіна, А. Полянничко, Р. Бернс, Л. Виговська, І. Дубровіна, О. Ігнатова, Й. Лангмейер, М. Лісіна, В. Мухіна, А. Прихожан, Н. Толстих, Н. Репіна, В. Яковенко, І. Іванова, І. Пеша, В. Захарченко, які одностайно стверджували, що умови проживання дітей-сиріт в інтернатних закладах надзвичайно негативно впливають на загальний розвиток вихованців. Діагностико-корекційний напрям діяльності соціального працівника в навчальному закладі інтернатного типу є важливим завданням соціальної служби. Специфіку діагностико-корекційної діяльності соціального працівника в системі інтернатних закладів вивчали: М. Акімова, О. Балакірева, Ю. Гільбух, Н. Гуткіна, М. Доннік, І. Дубровіна, Л. Жедунова, А. Іванова, О. Казакова, О. Кізь, Я. Коломенський, О. Коробейников, Н. Лусканова, О. Матвєєва,

А. Прихожан, А. Толстих, Л. Шипиціна та багато інших вітчизняних і російських авторів.

Виокремимо, що сучасна мережа соціальних служб створена та функціонує практично в усіх територіально-адміністративних одиницях України, однак, разом з тим, відсутнім є реальний механізм оцінки потреб щодо необхідної соціальних працівників та видів соціальних послуг. Також проблеми пов'язані з невизначеністю стратегічних цілей та видів діяльності щодо забезпечення управління, доступності та якості надання соціальних послуг населенню.

Сьогодні в суспільстві зустрічається уявлення, що фахівці соціальні працівники не виконують своїх обов'язків. Варто наголосити, що соціальний працівник повинен належно організувати своєчасну допомогу не тільки усиновленим дітям, а й усій сім'ї, через налагодження взаємодії з усіма державними установами, від місцевих адміністрацій, навчальних закладів освіти, медичних установ до різноманітних громадських об'єднань.

Метою статті є обґрунтувати роль соціального працівника у взаємодії усиновленої дитини і державних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок взаємодії між соціальним працівником, дитиною-сиротою і урядовими організаціями розпочинається з етапу подачі батьками документів на усиновлення. Соціальний працівник має провести психологічну діагностику потенційних усиновителів. Такого роду діагностика повинна здійснювати аналіз особистісних характеристик сім'ї шляхом врахування інтересів, захоплень, релігійних поглядів кожного представника родини. Одним з найважливіших етапів діагностування вважаємо виявлення рівня рефлексії, коли кожен член родини вміє нести відповідальність за кожне своє рішення.

Наголосимо, що робота соціального працівника з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії (взаємодії з державними установами) передбачає взаємодію соціального працівника та дитини від самого початку. Наприклад, при розробці плану соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії (даний план визначає послідовність дій, спрямованих на покращення ситуації, враховується перелік проблем, які мають вирішуватися батьками усиновленої дитини, урядовими організаціями і сім'єю).

Теоретичний аналіз основних дефініцій дослідження показує, що система соціально-педагогічної роботи з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії сиріт з усиновителями репрезентує нам аналіз діяльності соціального педагога у традиційних його формах. Традиційні форми передбачають діагностику, корекцію, консультування, певного роду

профілактику на різних етапах розвитку відносин дітей-сиріт і батьків-усиновителів від входження дитини до нової родини. Провідним напрямом супроводу є соціально-психологічна або соціально-педагогічна корекційна діяльність, що проводиться соціальними педагогами у вигляді індивідуальних чи групових форм роботи.

Саме такий підхід формує відповідальність за кінцевий результат не лише соціального працівника, усиновленої дитини, а саме державних організацій і дає можливість виокремити основну мету діяльності соціального педагога у означеній нами проблемі.

Виокремимо, що головною метою діяльності соціального педагога є активізація та інтеграція соціально-культурних, соціально-педагогічних функцій і впливів суспільства на соціалізацію дітей-сиріт.

Слід наголосити, що робота соціального працівника це складна система соціально-психологічних прийомів, що спрямовані на підвищення соціальної активності, розвиток самостійності, закріплення соціальної позиції особистості, формування системи цінностей та сприяння адаптації дитини.

Значимо, що роботу соціального працівника потрібно реалізовувати у рамках соціально-педагогічного підходу. А відтак, враховуючи особливості означеного нами підходу, соціальному працівнику необхідно враховувати довготривалий процес адаптації та повноцінний розвиток дитини (фізичний, розумовий, психологічний), зокрема його соціалізацію (Мишурина, 2010).

Враховуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне виокремити основні принципи діяльності соціального працівника з усиновлювачами в контексті міжвідомчої взаємодії: пріоритет інтересів і потреб усиновленої дитини; безперервність супроводу, який повинен надаватися державними установами; мультидисциплінарність.

Наголосимо, незаперечним місцем у діяльності соціального працівника є знання законів України, так як правове регулювання усиновлення як однієї з форм реалізації права дитини, а саме: жити та виховуватися в сім'ї є важливою складовою в системі заходів щодо забезпечення охорони та захисту прав та інтересів дітей. Враховуючи тісну взаємодію соціального працівника і держави, варто виокремити те, що соціальний працівник повинен практично осмислити норми, що регулюють умови усиновлення. Наприклад, особливої уваги в цьому контексті заслуговує така умова, як згода самої дитини на усиновлення (Слободчиков, 2001).

Виокремимо те, що важливим фактором взаємодії дитини-сироти і державними установами є соціальна адаптація дітей сиріт. Саме в цьому процесі важливість соціального працівника є найосновнішою.

Вважаємо за необхідне дати тлумачення дефініції соціальна адаптація, таке як: успішне оволодіння дитиною-сиротою усіма соціальними ролями для опанування суспільними відносинами. З самого раннього віку дитина повинна опановувати соціальні ролі відповідно до її віку, маємо на увазі сприйняття нею допустимих правил поведінки у суспільстві. Проте варто відмітити, що закритий, обмежений колектив (інтернат) не дає можливість дитині опанувати дані ролі, саме тому даний процес починає активно розвиватися після виходу з даної установи.

Наголосимо на важливості соціальної адаптації як складної моделі педагогічних, психологічних і соціальних явищ. Зв'язок державних установ з дитиною-сиротою відбувається через процес її адаптації у спеціалізованій установі, що в свою чергу є одним з компонентів соціального захисту, гарантований державою. Означений нами процес передбачає освоєння дитиною-сиротою власної ролі в системі суспільних відносин. Це досягається шляхом формування навичок і можливостей взаємодії з колективом, розуміння норм поведінки тощо.

Важливо зазначити, що діяльність соціального працівника з дітьми сиротами поєднується з процесом супроводу. Поняття «супроводження», «супровід» застосовується науковцями для виділення самостійності дитини-сироти у прийнятті рішень. Тотожними до дефініції «супровід» є «забезпечення» та «допомога», які підкреслюють пріоритети особистості, що «забезпечує» та «допомагає».

Варта нашої уваги методична робота соціального працівника. Даний вид роботи передбачає діяльність працівника в різносторонніх напрямках, таких як: діагностичному, прогностичному, комунікативному, педагогічному, психотерапевтичному, соціально-профілактичному та реабілітаційному.

Вважаємо за необхідне розглянути їхню сутність. Діагностичний та прогностичний напрямки діяльності соціального працівника передбачає загальний і соціальний прогноз і діагностику. Суть даного дослідження полягає у визначенні мотивації у розвитку дитини-сироти (визначаються засоби і способи досягнення цієї мети). Прогностичний напрямок передбачає діагностику. Методична діяльність соціального працівника, яка носить діагностичний напрям, має на меті комплексне соціальне, психологічне, педагогічне обстеження розвитку особистості вихованця, особливостей впливу соціуму на соціалізацію дитини, її позитивні можливості та негативні впливи. Далі, на підставі реалізації прогностичного напрямку, планується діяльність усіх суб'єктів даного процесу (державних установ і дитини-сироти через соціального працівника).

Методична діяльність соціального працівника передбачає координування позитивних впливів державних установ і соціального працівника з метою надання комплексної професійної допомоги дітям-сиротам у їхньому особистісному розвитку, успішній самореалізації в процесі соціалізації.

Висновок. Проведена нами роботи дозволила виокремити основні проблеми у діяльності соціального працівника з дітьми-сиротами та її роль при організації допомоги зазначеній категорії (соціальної підтримки, проведення консультативно-терапевтичної роботи тощо). Нажаль, в цих наукових працях поки що залишаються нерозв'язаними питання ресурсного (фінансового та кадрового) забезпечення діяльності соціального працівника, який обслуговує категорію дітей-сиріт.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку про те, що соціальний працівник як ланка зв'язку між державними установами і дитиною-сиротою сприятиме ефективному захисту прав та інтересів усиновлених дітей і гарантуватиме професійний підхід до процесу усиновлення дітей, позбавлених батьківського піклування. Якісна професійна діяльність соціального працівника повинна передбачати прозору систему гарантій ефективної адаптації і соціалізації дітей-сиріт.

Література

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2002 року. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. 232 с.
2. Напрямок соціальної роботи в контексті соціальної адаптації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа. URL: <http://www.ssm.kiev.ua/index.php/soc-program/52-2011-05-20-12-35-04.html> (дата звернення: 14.09.2020)
3. Мишурина Е. В. Методика изучения социализированности воспитанника. *Работа социального педагога в школе и микрорайоне*. 2010. № 2. С. 112-113.
4. Мушкевич М. І. Поняття супроводу у сучасній психологічній науці. URL: esnuir.eunu.edu.ua/handle/123456789/1338 (дата звернення: 28.09.2020)
5. Слободчиков В. И., Шувалов А. В. Антропологический подход к решению проблемы психологического здоровья детей. *Вопросы психологии*. 2001. № 4. С. 91-105.

References

1. *Derzhavna dopovid pro stanovyshche ditei v Ukraini za pidsumkamy 2002 roku [State report on the situation of children in Ukraine in 2002]*, 232 (2003). Kyiv: State Institute of Family and Youth Policy (ukr).
2. *Napriam sotsialnoi roboty v konteksti sotsialnoi adaptatsii ditei-syrit, ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia ta osib z yikh chysla [Direction of social work in the context of social adaptation of orphans, children deprived of parental care and*

- persons from among them*]. Retrieved from <http://www.ssm.kiev.ua/index.php/soc-program/52-2011-05-20-12-35-04.html> (date of appeal 14.09.2020) (ukr).
- Mishurinskaya, E. V. (2010). Metodika izucheniya sotsializirovannosti vospitanika [Methods of studying the socialization of education]. *Rabota sotsialnogo pedagoga v shkole i mikrorayone*, 2, 112-113 (rus).
  - Mushkevych, M. I. *Poniattia suprovodu u suchasniy psykholohichni nauksi [The concept of support in modern psychological science]*. Retrieved from esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/1338 (date of appeal: 28.09.2020) (ukr).
  - Slobodchikov, V. I., & Shuvalov, A. V. (2001). Antropologicheskiy podkhod k resheniyu problemy psikhologicheskogo zdorovya detey [Anthropological approach to solving the problem of psychological health of children]. *Voprosy psikhologii*, 4, 91-105 (rus).

СОЦИАЛЬНЫЙ РАБОТНИК КАК ЗВЕНО СВЯЗИ МЕЖДУ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ И РЕБЕНКОМ- СИРОТОЙ

А. И. Слабковская

В статье обобщена деятельность социального работника. Рассмотрена деятельность социального педагога как звено связи между государственными учреждениями и ребенком-сиротой. Целью статьи является обоснование роли социального работника во взаимодействии усыновленного ребенка и государственных учреждений. Подчеркнуто, что главной целью деятельности социального педагога является активизация и интеграция социально-культурных, социально-педагогических функций и действий общества на социализацию детей-сирот. Выделен важный фактор взаимодействия ребенка-сироты и государственных учреждений – социальная адаптация. Представлена социальная адаптация как успешное усвоение ребенком всех социальных ролей в системе общественных отношений. К основным принципам работы социального работника с усыновителями в контексте межведомственного взаимодействия отнесены такие принципы, как: приоритет интересов и потребностей усыновленного ребенка; непрерывность сопровождения, который должен предоставляться государственными учреждениями; мультидисциплинарность. Перечислены направления в методической работе социального работника, такие как: диагностический, прогностический, коммуникативный, педагогический, психотерапевтический, социально-профилактический и реабилитационный. Необходимость методической работы объясняется деятельностью социального работника, которая предусматривает координацию положительных воздействий государственных учреждений и социального работника с целью оказания комплексной профессиональной помощи детям-сиротам в их личностном развитии и успешной самореализации в процессе социализации. Сделан вывод о том, что социальный работник является связующим звеном между государственными учреждениями и ребенком-сиротой, что призвано способствовать эффективной защите прав и интересов усыновленных детей и гарантировать профессиональный

подход к процессу усыновления детей, лишенных родительской опеки. Качественная профессиональная деятельность социального работника должна предусматривать прозрачную систему гарантий эффективной адаптации и социализации детей-сирот.

Ключевые слова: *ребенок-сирота, диагностическое направление, деятельность социального работника, социальная адаптация, прогностическое направление, коммуникативное направление, педагогическое направление, психотерапевтическое направление, социально-профилактическое направление, реабилитационное направление.*

SOCIAL WORKER AS A LINK BETWEEN GOVERNMENT INSTITUTIONS AND AN ORPHAN CHILD

A. I. Slabkovska

The article summarizes the activities of a social worker. The activity of a social pedagogue as a link between government agencies and an orphan is considered. The purpose of the article is to substantiate the role of a social worker in the interaction of an adopted child and government agencies. We emphasize that the main purpose of the social educator is the activation and integration of socio-cultural, socio-pedagogical functions and influences of society on the socialization of orphans. An important factor in the interaction of an orphan and government agencies - social adaptation - is described. Social adaptation is represented as the child's successful assimilation of all social roles in the system of social relations. It is substantiated that the main principles of work of a social worker with adoptive parents in the context of interdepartmental interaction include principles such as: priority of interests and needs of the adopted child; continuity of support to be provided by government agencies; multidisciplinary. Emphasis is placed on the methodical work of a social worker, which involves the activities of a specialist in various areas, such as: diagnostic, prognostic, communicative, pedagogical, psychotherapeutic, social and rehabilitation. The need for methodical work is explained by the activities of a social worker, which involves coordinating the positive influences of government agencies and social workers in order to provide comprehensive professional assistance to orphans in their personal development and successful self-realization in the socialization process. It is concluded that the social worker is a link between government agencies and the orphan, which is designed to promote effective protection of the rights and interests of adopted children and to guarantee a professional approach to the adoption of children deprived of parental care. High-quality professional activity of a social worker should provide a transparent system of guarantees for effective adaptation and socialization of orphans.

Key words: *Orphan child, diagnostic direction, activity of social worker, social adaptation, prognostic direction, communicative direction, pedagogical direction, psychotherapeutic direction, social-preventive direction, rehabilitation direction.*

Слабковська Альона Ігорівна – здобувачка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна). E-mail: flower225@meta.ua

Слабковская Алена Игоревна – соискательница кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко (г. Киев, Украина). E-mail: flower225@meta.ua

Slabkovska Alona Ihorivna – graduate student of the social rehabilitation and social pedagogy department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine). E-mail: flower225@meta.ua